

## DOCTORALE PROEFSCHRIFTEN | THÈSES DE DOCTORAT

V. VIAENE, *Belgium and the Holy See from Gregory XVI to Pius IX (1831-1859). Catholic Revival, Society and Politics in 19th-century Europe*, KU Leuven, Departement Geschiedenis, 1999. Promotor: E. Lamberts

---

Grondmotief van het proefschrift is een proces van wederzijdse integratie, zoniet van acculturatie, over de Alpen heen. Het traditionele "piramidale" model van kerkgeschiedenis verbreedend vanuit sociaal- en cultuurhistorisch perspectief, vat het de betrekkingen tussen de Heilige Stoel en België op als een reële *wisselwerking*. Wanneer de Belgische katholieken meer "Romeins" werden in het midden van de 19e eeuw, was dit niet in de laatste plaats omdat het pausdom meer "Europees" werd, beter afgestemd op het romantische katholicisme benoorden de Alpen waarvan de Belgische Kerk zo'n eminente vertegenwoordiger was.

Het inzicht dat de motor van de dynamiek ten Noorden eerder dan ten Zuiden van de Alpen lag, resulteerde in een uitgebreide analyse van de verhouding tussen godsdienst, maatschappij en politiek in het jonge België als een volwaardig eerste deel van de studie (hfdst. I-VI). Deze hoofdstukken pogen zowel ons inzicht te verdiepen in de interne keuken van politiek katholicisme, liberalisme en unionisme, als een deels nieuwe interpretatie naar voor te schuiven van de oorsprong van de partijstrijd. Om voor de hand liggende redenen valt de klemtoon op het katholicisme. Belgische katholieken waren niet enkel verdeeld tussen ultramontanisme en liberaal-katholicisme over de moderne vrijheden, maar ook tussen *transigentie* en *intransigentie* over de al dan niet soepele houding aan te nemen tegenover de Staat en over de wenselijkheid van een beroep op technieken van massamobilizatie. Een meer precieze kennis van de krijlijnen binnen het politieke katholicisme bleek niet alleen van kapitaal belang voor een goed begrip van de evolutie van de Romeinse politiek, maar verhelderde tevens het zicht op wat alle katholieken bond en hen scheidde van het liberalisme. Het eerste deel sluit dan ook af met een betoog dat de drijfveer van de partijstrijd die de unionistische politiek van Leopold I tot mislukken doemde, niet lag in een klassentegenstelling tussen liberale burgerij enerzijds, katholieke adel en geestelijkheid anderzijds – maar wel in het antagonisme tussen twee socio-culturele hernieuwingsbewegingen: katholiek Reveil en religieuze hervorming. Het fundament van de ene was de overtuiging dat de moderne maatschappij enkel hersteld kon worden in de Kerk na de dubbele schokgolf van de Franse en Industriële Revolutie; van de andere deze dat de ruggegraat van de moderniteit diende gevormd te worden door een meer transparant en ethisch geloof.

In het tweerichtingsverkeer over de Alpen was het katholiek Reveil vooral belangrijk om de invloed van Noord naar Zuid te begrijpen in de jaren 1830 en 1840. Dit is het voorwerp van het lange en centrale hoofdstuk VII, dat het tweede deel inzet. Katholieke “herlevers” geloofden dat de Kerk de maatschappij zou redden omdat enkel het katholicisme afgeleid was van een *point fixe*, een gezag boven elke twijfel verheven: de paus van Rome. Het was dan ook logisch dat ze, tegen het scepticisme van religieuze “hervormers” in, de romantische cultuur van het katholieke Reveil projecteerden op Rome en op de Romeinen. Dit proces was een essentiële voorwaarde voor de integratie tussen het pausdom en het “moderne” Noord-Europese katholicisme. De Romeinse realiteit, verankerd in het Ancien Regime, was echter weerbarstig tegenover de *oltramontani*.

Hoofdstukken VIII-X behandelen het aanvankelijk aarzelende antwoord van de Heilige Stoel op de nieuwe uitdagingen exemplarisch gesteld door België tijdens het pontificaat van Gregorius XVI (1831-1846). Gregorius was niet enkel een anti-liberale maar ook een *transigente* paus, die Kerk en Staat opvatte als twee parallelle piramides: zijn programma was armslag te creëren voor een toename van het religieuze gezag van de Heilige Stoel door de politieke goede trouw van het Vaticaan te bewijzen aan het Europees Concert. In de Belgische test-case leidde dit tot besliste steun aan de unionistische politiek van Leopold I, wat de Romeinse aanvaarding van het religieuze leiderschap aangeboden door het Reveil inderdaad vergemakkelijkte. Op politiek vlak waren de resultaten meer bescheiden. Gregorius’ transigentie liet de Belgische katholieken toe zich actief in te schakelen in de nieuwe statu quo na 1830, en hielp gestalte geven aan de unionistische traditie in de Belgische politiek die op lange termijn een spltjzwam zou blijken voor het liberalisme. Tijdens de tweede helft van het pontificaat werd België bovendien een laboratorium voor de Romeinse diplomatie, waar deze zich voor het eerst intensief inliet met katholieke politici en journalisten (zij het dan vooral om ze in te tomen). Op korte termijn leidde Gregorius’ transigente lijn echter tot een impasse, die duidelijk werd met het failliet van het unionisme en de neergang van het Concert.

In de overtuiging dat de Kerk haar eigen “partij” diende te zijn, koppelde Gregorius’ opvolger Pius IX de Heilige Stoel los van het Concert en van de politieke principes van de Restauratie. De laatste twee hoofdstukken van het proefschrift (XI-XII) zijn gewijd aan deze *intransigente* revolutie. Pius poogde eerst de Pauselijke Staten te hervormen met hulp van de Noord-Europese katholieke opinie. Teleurgesteld over de Romeinen na het falen van deze operatie ten gevolge van de Romeinse Revolutie van 1848-1849, riepen de *oltramontani* hun eigen morele soevereiniteit uit over de Heilige Stad. Aan dit “imperialisme” beantwoordde Pius’ eigen vervreemding van het Romeinse volk en een sterke toename van de pauselijke input benoorden de Alpen. Nog meer dan in de eerste jaren van het pontificaat fungeerde de Heilige Stoel nu

als een dynamo die de omzetting van de religieuze energie van het Reveil in de politico-religieuze van het organisatiekatholicisme aandreef. De hieruit voortvloeiende socio-culturele polarizatie tussen katholieken en liberalen kondigde het tijdperk van de massapolitiek aan in België. Aan de vooravond van de spectaculaire mobilizatie voor de paus in de Romeinse kwestie na 1859 toonde het Vaticaan, hernieuwd aan de bron van het Reveil, zich zo klaar voor zijn "moderne" rol als leider van een internationale katholieke opinie.

Het proefschrift vertrok vanuit de Vaticaanse dossiers, die voor het merendeel van diplomatieke aard zijn. De beperkingen eigen aan dit type bronnen werden gecompenseerd door het raadplegen van privé-correspondentie uit een dertigtal archieven in België, Italië, Frankrijk en Nederland, en van een grote hoeveelheid gedrukte bronnen, zoals brochures, parlementaire debatten, kranten en tijdschriften, reisverhalen enz...

V. Viaene